

УДК 159.928.791.83

Дементьєва Капитоліна Георгіївна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної і прикладної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: dkg0904@i.ua
ORCID 0000–0003–2721–9398

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РИЗИКУ В ХУДОЖНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ АРТИСТІВ ЦИРКУ**

У статті представлені результати теоретико-методологічного аналізу психологічних особливостей художньої діяльності і інтерпретація результатів емпіричного дослідження, які дали можливість обґрунтувати соціально-психологічні чинники ризиків у художній діяльності артистів цирку.

Ключові слова: артисти цирку, ризики, структурно-процесуальні характеристики.

Постановка проблеми. Соціально-психологічні чинники ризику в художній діяльності артистів цирку, породжувані соціально-економічними процесами, що відбуваються в суспільстві, мають суперечливий характер причин, наслідком яких є ризики. Причини ризиків обумовлені тим, що вона відноситься до числа видів діяльності, фундаментом яких виступає особистісний потенціал її суб'єкта. Крім того, особливістю художньої діяльності артистів цирку є її тимчасова визначеність або «теперішність». Будь-яка імітація діяльності є неможливою, оскільки сама діяльність будується на потенціалі конкретного актора. Проблема ризиків актуальна тема для дослідження, оскільки існує маса ризиків в процесі діяльності артистів цирку, врахувати які дуже важко.

Ожегов С. І. визначив ризик як можливу небезпеку і дію навмання в надії на щасливий результат. На думку О. Ренна, ризик — це можливість того, що людські дії або результати його діяльності приведуть до наслідків, які впливають на людські цінності. А. П. Альгін визначає ризик як діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети.

На тлі теоретичного аналізу концепцій діяльності, викладених в роботах О. М. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова, С. Л. Рубінштейна, Г. В. Суходольського, В. Д. Шадрікова, О. К. Тихомірова, виокремлено чотири головні структурно-процесуальні характеристики: морфологічні, праксіологічні, аксіологічні, онтологічні, характеристики яких дозволяють виділити соціально-психологічні чинники ризиків у художній діяльності артистів цирку. Використовуючи наукову логіку Г. В. Суходольського, до морфологічних характеристик діяльності віднесено складові елементи діяльності та її структуру, до праксіологічних — функціональні, організаційні та еле-

менти вдосконалення діяльності, до аксіологічних — потреби в діяльності, цінності, особливості оцінної рефлексії; до онтологічних — особливості індивідуального і колективного досвіду діяльності та рольової ідентифікації.

Мета статті — емпіричне визначення соціально-психологічних чинників ризику в художній діяльності артистів цирку.

Результати дослідження. Для проведення дослідження були використані наступні методи: аналіз, узагальнення, систематизація і класифікація даних наукової літератури, метод біографічного інтерв'ю, метод експертних оцінок, метод психодіагностичного обстеження, аналіз продуктів діяльності, анкетування, методи математико-статистичної обробки. Аналіз даних свідчить про існування відмінностей чинників ризику у виділених структурно-процесуальних характеристиках художньої діяльності артистів цирку. Визначено, що запропоновані характеристики складу індивідуально-особистісних якостей артистів цирку найбільшою мірою визначають ознаки морфології та праксиології, які мають ризики, оскільки функціональні та організаційні особливості вдосконалення діяльності проявляються в порівнюваних видах спортивних і циркових акробатів, циркових і спортивних гімнастів, циркових атлетів і спортивних важкоатлетів, а також циркових жонглерів і баскетболістів. Ознаки аксіології та онтології найбільшою мірою виражені у неспортивних циркових жанрах, побудованих на індивідуально-особистісних особливостях та в порівнянні: клоунів — з викладачами, фокусників — з працівниками казіно, дресировальників — з берейторами, кінологами.

Таблиця 1

Структура чинників ризику артистів цирку

Показники	Чинники ризику			
	Креативність	Індивідні особливості	Здібності	Соціально-психологічні прояви індивідуальності
Вільність	0,923			
Гнучкість	0,926			
Продуктивність	0,916			
Спрямованість		0,581		
Досвід		0,513		0,678
Індивідуальні особливості психічних процесів		0,724		
Темперамент		0,774		
Фонові показники			0,734	0,339
Здібності			0,700	
Характер			0,773	0,366
Соціальний інтелект				0,390

Як видно з представлених даних, структура чинників ризику артистів цирку включає чотири основні компоненти: креативність, індивідні особливості, здібності, соціально-психологічні прояви індивідуальності. Перший, найбільш вагомий, чинник ризику (креативність) включає три

змінні: гнучкість, вільність, продуктивність, які є характеристиками дивергентного мислення. Гнучкість дивергентного мислення характеризує здібність суб'єкта творчої діяльності до продукування, корекції і реалізації художніх задумів, адекватних умовам зовнішнього соціокультурного середовища, в якому здійснюється його творча діяльність. Вільність дивергентного мислення відображає специфічну здібність артиста цирку як суб'єкта творчої діяльності до врахування і вирішення різнопланових завдань, що виникають при реалізації його діяльності, здібність до імпровізації, імпровізація виступає як чинник ризику. Продуктивність дивергентного мислення артиста цирку характеризується його здатністю породжувати значну кількість ідей, що відносяться до створення сценічного номеру за рахунок оптимізації його відповідно до індивідних, особистісних і індивідуальних характеристик, використання специфічних виразних засобів в творчій діяльності, засоби творчої діяльності також мають чинники ризику. Таким чином, перший, найбільш значущий чинник ризику в структурі потенціалу об'єднує важливі складові креативності, що відносяться не тільки до дивергентного мислення, але і до інтегральних характеристик особистості, що відображають її здібність до творчої реалізації особистісного потенціалу (здібність до імпровізації, адаптивність, адекватність, спонтанність). Другий чинник ризику (індивідні особливості) включає такі компоненти: темперамент, індивідуальні особливості психічних процесів, спрямованість особистості і особистісний досвід. Темперамент є індивідною характеристикою людини з боку динамічних особливостей її психічної діяльності: інтенсивності, швидкості, темпу, ритму психічних процесів і станів. Темперамент виявляється в загальній активності, в особливостях моторної сфери і у властивостях емоційності. Спрямованість особистості є сукупністю стійких мотивів, незалежних від поточних ситуацій і орієнтуючих діяльність особистості. Досвід як складова чинника ризику «Індивідні особливості» є придбаними знаннями, уміннями і навичками, що розвиваються в процесі онтогенезу особистості. Досвід зумовлює успішність творчої діяльності артистів цирку, сприяє повнішому розкриттю творчого потенціалу. Третій чинник ризику (здібності) включає змінні: характер, здібності і фонові показники. Здібності як психологічні особливості індивіда, що забезпечують можливість успішного виконання певного виду діяльності, є індивідною основою успішної діяльності артиста цирку. Розвиток здібностей спирається на задатки, стосовно артистів цирку це: конституція, відчуття ритму, координація рухів, музичні, артистичні, організаційні здібності. У структурі характеру для артистів цирку найяскравіше виражені такі риси, як позитивне ставлення до людей, до себе і шанобливе ставлення до власності. Фонові показники відображають стан здоров'я, умови сімейного життя і професійної діяльності. Артисти цирку відрізняються добрим станом здоров'я і підвищеною увагою до свого стану, оскільки високі показники за даним чинником зумовлюють успішність їх діяльності. Умови роботи артистів цирку характеризуються невизначеністю і непостійністю, значними фізичними і психічними навантаженнями. Художня діяльність в цирку — це тип діяльності, при якому ризику неминучі ситуації, непередбачувані

труднощі, що пред'являє підвищені вимоги до адаптивності і самоконтролю особистості. Специфіка діяльності артистів цирку, часті гастролі, постійні поїздки, тривалі репетиції, впливають на сімейні відносини. Нерідкі випадки, коли у зв'язку з розбіжностями в думках щодо постановки номера часто виникають розбіжності в сім'ї, тобто робочі проблеми переносяться на сім'ю. Четвертий чинник ризику (соціально-психологічні прояви індивідуальності) включає такі змінні, як досвід, соціальний інтелект, характер і фонові показники. Соціальний інтелект в роботі використовується в значенні інтегральної інтелектуальної здатності, що визначає успішність спілкування і соціальної адаптації. Враховуючи особливості творчої діяльності артистів цирку, саме ці характеристики дозволяють їм досягати позитивного емоційного і раціонального відгуку від глядачів. Таким чином, чим вище рівень соціального інтелекту у артиста, тим краще його номер, його сценічний образ сприймається глядачем. Досвід і соціальний інтелект дозволяють артистові цирку передбачати подальші вчинки людей на основі аналізу реальних ситуацій, передбачати події, ґрунтуючись на розумінні відчуттів, думок, намірів партнерів по номеру і учасників комунікації «артист — глядач», забезпечують здібність до розшифровки невербальних повідомлень, підвищують чутливість до характеру і відтінків людських взаємин, що допомагає їм швидко і правильно розуміти те, що люди говорять один одному в контексті певної ситуації, певних взаємин. Поєднання досвіду, соціального інтелекту і фонових показників відображає здатність артистів цирку адекватно відображати цілі, наміри, потреби учасників комунікації, передбачати наслідки їх поведінки, диференційовану Я-концепцію, глибину рефлексії, ухвалення себе, відчуття власної гідності, суспільну активність. Артисти цирку здатні витягувати максимум інформації про поведінку людей, розуміти мову невербального спілкування, висловлювати швидкі і точні думки про людей, успішно прогнозувати їх реакції в заданих обставинах, проявляти далекоглядність у відносинах з іншими. Як наслідок, такі люди успішно проходять соціальну адаптацію. Вони мають виражений інтерес до пізнання себе і розвинену здібність до рефлексії.

Таким чином, теоретико-методологічний аналіз психологічних особливостей художньої діяльності артистів цирку та інтерпретація результатів емпіричного дослідження дали змогу обґрунтувати соціально-психологічні чинники ризику в художній діяльності артистів цирку.

Список використаних джерел та літератури

1. Краткий психологический словарь / Под общей ред. А. В. Петровского и М. Г. Ярошевского / ред.-составитель Л. А. Карпенко. — М.: Политиздат, 1985. — 431 с.
2. Реан А. А. Три десятилетия исследования риска / А. А. Реан // Вопросы анализа риска. — 1999. — № 1. — С. 87–92.
3. Суходольский Г. В. Основы психологической теории деятельности / Г. В. Суходольский. — 2-е издание. — Санкт-Петербург: ЛКИ, 2008. — 168 с.
4. Дементьева К. Г. Психологические особенности художественной деятельности артистов цирка [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / К. Г. Дементьева ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова. — О., 2011. — 248 с.

REFERENCES

1. A. V. Petrovskiy & M. G. Yaroshevskiy (Eds.) (1985) *Short psychological dictionary*. Moscow.: Politizdat
2. Rean A. A. (1999) Tri desjatiletija issledovanija riska [Three decades of research risk]. *Voprosy analiza riska- Questions of risk analysis*. 1, 87–92.
3. Suhodol'skij G. V. (2008) *Osnovy psihologicheskoy teorii dejatel'nosti* [Fundamentals of psychological theory of activity]. 2nd edition. — St. Petersburg: LCI. [in Russian].
4. Dement'eva K. G. (2011) *Psihologicheskie osobennosti hudozhestvennoj dejatel'nosti artistov cirka* [Psychological features of artistic activity circus]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odessa. [in Russian].

Дементьева Капитолина Георгиевна

кандидат психологических наук, доцент,
доцент кафедры социальной и прикладной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РИСКА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АРТИСТОВ ЦИРКА

Резюме

В статье представлены результаты теоретико-методологического анализа психологического эмпирического исследования, которые дали возможность обосновать социально-психологические факторы рисков в художественной деятельности артистов цирка.

Ключевые слова: артисты цирка, риски, структурно-процессуальные характеристики.

Dementieva K. G.

Ph.D., docent of Department of Social and Applied Psychology.
Odessa I. I. Mechnikov national university

Abstract

The article presents the results of theoretical and methodological analysis of the psychological characteristics of artistic activity and interpretation of results empiricheskogo research that made it possible to substantiate the psychological and social risk factors in the artistic activities of circus performers.

The purpose of the article empirical definition of social and psychological risk factors in the art of circusю Social and psychological risk factors in the art of circus generated socio — economic processes taking place in society are controversial reasons, result in the risk. Causes of risk due to the fact that it is one of the activities, the foundation of which is the subject of her personal capacity.

For the study used the following methods: theoretical methods, the method psychodiagnostic examination methods of mathematical and statistical analysis. Analysis of the data indicates the existence of differences in risk factors highlighted structural — procedural characteristics of the art of circus. It was determined that the proposed individno- characteristics of personality of the circus most defining features of morphology and praksyolohiya.

Theoretical and methodological analysis of the psychological characteristics of circus art and interpretation of the empirical research allowed to prove social psychological risk factors in the art of circus.

Key words: for artists of circus, risk, structure-procedural characteristics.